

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ

ՀԻՄԱ ՄԵՐ ԱԶԳԻՆ ԱԶԳԸ ԲԱՅՈՒԱԾ Է

Մեր ազգին վրայ մօտ ժամանակներս երեւցած նշանաւոր փոփոխութիւններէն մէկն ալ այս մխիթարական երեւոյթն է որ սր ալ երթաս՝ կլսես այս խօսքը գրեթէ ամենուն բերնէն թէ «Հիմա մեր ազգին աչքը բացուած է»։ Մխիթարական կհամարիմ այս երեւոյթը, վասն զի կերեւի թէ անհիմն խօսք չէ ըսուածը, եւ յայտնի կցուցընէ թէ մեր ազգը եթէ կոյր էր ատենով, այժմ աչքը բացուեր է. եթէ քուն էր ատենով, այժմ արթնցեր է. եթէ թմրած էր, ըզգաստացեր է. աւելի պարզ ըսեմ, եթէ տըգիտութեամբ կուրացեր էր, կամ թանձր խաւարի մէջ էր, այժմ ուսման եւ գիտութեան լոյսը տեսնել սկսեր է. անհոգութեան ու ծուլութեան քնովը թմրած կեցեր էր, այժմ արթնցեր է ու չորս դին ինչ կայ չկայ՝ տեսնելու հասկընալու կաշխատի։ Ասով է որ ամէն հայ ժողովուրդք՝ ամէն գեղ ու քաղաք դպրատուններ բանալու հետ են կամ բացեր են, եւ «Ուսումը լաւ բան է, ուսումը հարկաւոր բան է» ըսելը՝ այժմ այնպիսի սովորական ճշմարտութիւն մը դարձած է որ գրեթէ մարդ մը չկայ որ համարձակի այդ խօսքը սուտ հանել, եւ ըսել անոր հակառակ — ինչպէս որ ատենով կը գտնուէին ըսողներ — թէ «Ուսումը փոր չկշտացըներ. ուսումին աղէկը փող վաստըկիլն է. ուսումը վարդապետներուն միայն կվայլէ. աշխարհս ուսումնականներէն կործանուեր է» եւ այլն։

Այս գեղեցիկ փոփոխութեան շատ օգնեց անշուշտ մեր ազգին տեսնելն որ իրեն չորս դին եղած ամէն գլխաւոր ազգերն այս դարուս մեծ եռանդ մը ունին առաջ երթալու

գիտութեանց եւ արուեստից մէջ. եւ ոչ միայն եւրոպացիք, ոչ միայն ռուսք եւ յոյնք եւ մոլտաւիացիք, հասա նաեւ տաճիկք եւ պարսիկք այս յառաջագիմութեան փափաքանօք վառուած են։

Ժամանակ ըսածդ սրնթաց գետի կը նմանի. երբոր ժամանակիս ժողովրդոց հարիւրաւոր նաւակները իբրեւ մէկգմէկ անցնելու ջանքով առաջ կքալեն, միթէ կրնար մեր հայ ժողովրդոց նաւակը անշարժ կենալ կամ ետ երթալ. ոչ, այնչափ մեռած չէր հայկական եռանդուն հոգին որ բարի նախանձուն ազգեցութիւնը վրան ոյժ չունենար, եւ ոչ այնչափ զուրկ էր օրինաւոր անձնասիրութենէ որ պաղ աչքով նայէր իւր չորս դին եղած ժողովրդոց շարժմանցը վրայ։ Ուստի եւ զարմանք չէ ամենեւին որ Տաճկաստանի Հայերը տասը տարիէ մը իվեր սահմանադրութեան դրօշակը բացած՝ կպատերազմին քաջութեամբ ընդդէմ հին նախապաշարմանց, եւ Ռուսաստանիները՝ տէրութեան պաշտպանութեամբն ու եկեղեցական առաջնորդաց եւ առատաձեռն իշխանաւորաց ձեռնտուութեամբը՝ մեծ փոյթ եւ ջանք ունին ազգային ուսումնարաններ բանալու եւ առաջ տանելու։

Ապա ուրեմն իրաւամբ կարող է ամէն հայ մարդ ըսել այսօրուան օրս թէ «Հիմա մեր ազգին աչքը բացուած է»։

Միայն թէ այս խօսքին ինչ նշանակութիւն կամ սրչափ ընդարձակութիւն տրուելիքը հասկընալու համար, հարկ կհամարիմ քննել համառօտ կերպով մը նախ՝ թէ արդեօք սրչափ բացուած է այժմ մեր ազգին

աչքը, եւ երկրորդ՝ թէ արդեօք ինչ բաներ են իրեն տեսածները:

Ա. Սուրբ աւետարանը սքանչելի պատմութիւն մը կ'պատմէ: Օր մը բարերար փրկչին առջեւը կոյր մը բերին կըսէ, ի՞նչ կոյր, եւ կաղաչէին որ բանայ անոր աչքերը: Տէրն մեր դրաւ իւր հրաշագործ ձեռքը աչքերուն վրայ ու հարցուց թէ «Բան մը կ'տեսնե՞ս»: Կոյրը ինչ պատասխան տայ՝ աղէկ. — «Տեսանեմ զմարդիկս զի շրջին՝ իբրեւ զճառս». այսինքն սա գիմացս քաղող մարդիկը մէկ մէկ ծառի պէս կ'տեսնեմ: Ըսել կ'ուզէր խեղճը ուրախութեամբ թէ ես որ առաջ զմարդիկ շուքի պէս ալ չէի կըրնար տեսնել, այժմ այնքան բացուեցաւ աչքըս որ ոչ միայն մէկ մէկ ծառի պէս կ'տեսնեմ, հապա նոցա անցնիլ դառնալն եւս կերելի աչքիս: — Արդ կ'ներեն արդեօք ինծի այն աղգասէրք որ «Հիմա մեր աղգին աչքը բացուած է» կըսեն անդադար, այս պատասխանը տալ իրենց թէ Այո, բացուած է այժմ մեր աղգին աչքը, ատոր խօսք չունիմք, եւ ուրախ եմք. բայց սրչափ է բացուածը. — շատինը այնչափ միայն որ հասկընան թէ մարդս ծառէն ինչ տարբերութիւն ունի. մարդու պէս մարդը՝ աղէտ ու բիրտ մարդէն ինչ տարբերութիւն ունի. յառաջագէմ ժողովուրդը յետամնաց կամ անշարժ ժողովրդէն ինչ տարբերութիւն ունի. «Տեսանեմ զմարդիկս զի շրջին՝ իբրեւ զճառս»: Ասոր համար չէ որ թէպէտ մեր աղգը ուսման յարգը սկսեր է ճանչնալ, բայց այս եւ այն ուսումնականներուն իրարմէ ինչ տարբերութիւն ունենալը ամենեւին չ'տեսներ. թէպէտ դպրոցներուն, ուսումնարաններուն աղէկ բաներ լինելը կը տեսնէ, բայց թէ յորձմ է դպրոցի մը աղէկութիւնը՝ ամենեւին չ'հասկընար. թէպէտ գրքերուն եւ օրագիրներուն օգտակար բաներ լինելը հասկըցեր է, բայց թէ սր գիրքը եւ սր օրագիրը կարգաւոր արժանի

է՝ ամենեւին չ'գիտեր. եւ միթէ ասոր համար չէ որ խիստ շատ դպրոցներու հոգաբարձուներ՝ կառավարիչներ՝ վարժապետներ՝ անդադար կ'ուռոյ եւ հակառակութեան մէջ են իրարու դէմ, եւ աղէկը գէշէն որոշողները խիստ սակաւաւոր են: Այո, բացուած է հիմա մեր աղգին աչքը, բայց սրչափ. — այնչափ որ հասկընայ թէ ինքը ինչ է, ուր է, եւ ինչ կ'ուզէ. խորունկ քնէն նոր արթնցած մարդու մը պէս է, որ կ'սաբաց աչքերը պատուտելով մը կ'ընէ պառկած տեղէն կնստի, կնայի իւր վրան ու չորս բոլորը, եւ զարմացմամբ կ'մտածէ թէ արդեօք սրչափ ատեն քնացեր է, ուր է, եւ ուր պէտք է երթայ կամ ինչ պէտք է ընէ: Ահա այսքան միայն բացուած է հիմա (ըստ մեր կարծեաց) մեր աղգին աչքը, գոնէ շատ տեղ:

Եւ յիրաւի. շատ տեղերու Հայերը դեռ նոր սկսեր են այսչափ միայն հասկընալ թէ իրենք մինչեւ ցայժմ խորունկ քնոյ մէջ էին, եւ իրենց աղգին հանգիպած բաներէն, կամ թէ իրենց չորս դին պատահած անցքերէն փոփոխութիւններէն ամենեւին տեղեկութիւն չ'ունէին. — «Ինչեր եկան՝ ինչեր անցան մեր գլխէն. մենք չ'իմացանք՝ ուղակի անցան ասեղէն...» Շատ Հայեր կան որ դեռ նոր հասկըցեր են թէ իրենք ալ այն եօթանասուններու աղգաց համբանքէն դուրս եղած ժողովրդոց մէկը չեն. հապա ատենով իրենց համար փառաւոր հայրենիք, քաջայաղթ թագաւորներ, հոյակապ մայրաքաղաքներ, սուրբ հայրապետներ, գերիմաստ վարդապետներ, անթիւ անհամար գրքեր եւ մեծամեծ հարստութիւններ ունեցող աղգ են եղեր: Դեռ նոր հասկըցեր են թէ ուր են, ինչ վիճակի մէջ են, հին Հայաստանէն սրբան հեռու են նիւթապէս եւ բարոյապէս, եւ ոմանք գոնէ բարոյապէս: Դեռ նոր հասկըցեր են թէ Հայը կըրնայ իսկապէս հայ մնալով ալ իւր պատիւը

վայելել աշխարհիս երեսը, եւ իւր յաւիտեանական նպատակին հասնիլ իհանգերձեալն, եւ թէ այս բանիս համար ոչ կաթողիկ դառնալ հարկաւոր է իրեն եւ ոչ բողոքական, ոչ յոյն եւ ոչ ասորի. ոչ Հնդկաստանի մէջ Անդդիացւոց պարտական է նմանիլ ռուս աւեւնայնի, եւ ոչ ասիական կղզիներուն մէջ Հուլանտացւոց. ոչ Իտալիոյ մէջ Իտալացւոց, ոչ Լեհաստանի մէջ Լեհացւոց, ոչ Ռուսաստանի մէջ Ռուսաց, ոչ Յունաստանի մէջ Յունաց, ոչ Վրաստանի մէջ Վրաց, ոչ Մոլտաւիոյ մէջ Մոլտովանաց, ոչ Մաճառաստանի մէջ Մաճառաց, ոչ Պարսկաստանի մէջ Պարսից, ոչ Արաբիոյ մէջ Արաբացւոց, եւ ոչ Տաճկաստանի մէջ Օսմանցւոց: Այսչափ բացուած է ահա ընդհանրապէս մեր ազգին աչքը. այսչափ միայն, եւ ոչ աւելի: Եւ թէ՛ պէտ յոյս կայ որ հետ զհետէ եւ աւելի ալ բացուի, բայց մեր խօսքը այժմու վիճակին վրայ է: — Այժմ տեսնեմք երկրորդ խնդիրը թէ արդեօք ինչ բաներ են իրեն տեսածները:

Բ. Ասկից առաջ ըստծներէս ալ բաւական հասկըցուեցաւ թէ մեր ազգին աչքը հիմա յիրաւի բաւական բացուած է՝ ինքզինքը եւ զուրիշները փոքր իշատէ ճանչնալու չափ. բայց դիտելու բանն այս է որ շատ Հայերուն իրենց ազգին վրայ տեսածը՝ խեղճութիւն է միայն, եւ ուրիշներուն վրայ տեսածը՝ միայն կատարելութիւն. ասով իրենց ազգութենէն յուսահատիլ եւ մէկզմէկ յուսահատեցընելը սովորական բան մը դարձեր է իրենց մէջ, եւ օտար ազգաց պակասութիւններուն անգամ կուրօրէն հետեւիլը՝ ախորժելի եւ պատուաւոր բան: Եւ ահա այս ցաւալի ճշմարտութիւնն է որ չթողուր մեզի կատարեալ ուրախութեամբ մը կրկնել նոյն խօսքը թէ «Հիմա մեր ազգին աչքը բացուած է»:

Վասն զի կտեսնեմք — եւ ո՞վ կայ որ չըտեսնէ — շատ Հայեր, որոց աչքը բացուած

է՝ օրինակի համար՝ եկեղեցական եւ աշխարհական իշխանաւորաց պակասութիւնները միայն դիտելու, տեսնելու եւ հռչակելու. եւ այս ոչ թէ ուղղել տալու մտքով՝ այլ ծաղրելու, եւ իրենք զիրենք բան հասկըցող երեւցընելու դիտաւորութեամբ. որով շատ անգամ մինչեւ լաւութիւնն ալ պակասութեան տեղ կընեն ու կկանչուընտեն. եւ եթէ մէկը ուղէ չափ եւ սահման դնել նոցա համարձակ դատողութեանը, իսկոյն կպատասխանեն թէ «Հիմա մեր ազգին աչքը բացուած է»: Հազար ըսէ այնպիսեաց թէ եղբայր, միայն իրարու պակասութիւնները տեսնելէն ու հռչակելէն օգուտ չկայ, վնաս շատ կայ. — որո՞ւ կըսես. քու երեսիդ ալ կկանչեն թէ ուրեմն դուն ալ ազգասէր չես, ուրեմն դու ալ խաւարասէր ու խաւարեալ ես, դուն ալ ազգին յառաջագիւլութեանը թշնամի ես, դուն ալ ազգը կուրութեան մէջ պահել ուզողներէն ես, դուն ալ նախապաշարեալ մարդ ես, դուն ալ իննեւտասներորդ դարուս լուսաւորութենէն զուրկ ես, դուն ալ . . . Կեցի՛ր, եթէ քու տրամաբանութիւնդ հրաման կուտայ քեզի այդ կերպով պատճառաբանել, նոյն տրամաբանութիւնը եւս առաւել ինծի հրաման պիտի տայ հարցընել քեզի թէ Դուն որ «Հիմա մեր ազգին աչքը բացուած է» ըսելով կսկսիս ու անով կվերջացընես խօսքդ, արդեօք ինքզինքդ ալ նոյն ազգին մէկ անդամը կճանչնաս թէ ոչ:

— Իհարկէ:

— Ես կաւելցընեմ թէ նաեւ պատուաւոր անդամներէն մէկն ես. կըսեմ նաեւ թէ ազգին աչքն ես:

Արդ եթէ դուն եւ քեզ նման ազգի անդամները ազգին վրայ պակասութենէ իզատ ամենեւին աղէկութիւն մը չէք ճանչնար, ո՞չ ապաքէն ամենայն կերպով իրաւունք կուտաք ինծի ըսելու թէ ուրեմն ձեր ըրածն ալ պակասութիւն է, եւ մեծ պակասութիւն.

վասն զի ազգին սիրտը կոտրել է, եւ գուցէ շատ անգամ անիրաւ նախատինք եւ արհամարհութիւն է ազգին. որովհետեւ շատ դիւրին է ձեզի պէս տաքգլուխներուն՝ շեշուպեշ տեսնել բաները, եւ բարին չարի տեղ գնել, ճերմակն ալ սեւի տեղ:

Բայց դնեմք թէ քու տեսածդ շիտակ է, եւ ազգին վէրքերը խոցերը կտեսնես. ինչ օգուտ կտեսնես այդ վէրքերը բանալէն ճրդքըռտելէն կտրտելէն, օդի եւ արեւու՝ մեծի եւ պզտիկի ցուցընելէն. «Ո՞ւր ուսար վիրօք զվէրս բժշկել»: Աչքդ բացուեր է, օրինակի համար, ազգիս եկեղեցականներուն տգիտութիւնը, բրտութիւնը, զօշաքաղութիւնը եւ ուրիշ պակասութիւնները տեսնելու. շատ բարի. բայց ինչո՞ւ կամաւ կը փակես աչքդ ու չես տեսներ թէ որքան եկեղեցականներ ալ կան որ տգիտութենէ եւ բրտութենէ ելնելու եւ զուրիշներն ալ հանելու կաշխատին, եւ ազգին որ եւ իցէ պակասութեանը դարման ընելուն ճարը կը մտածեն: Աչքդ բացուեր է ազգիս իշխանաւորաց փառասիրութիւնը, ագահութիւնը, բռնաւորութիւնը տեսնելու. ինչո՞ւ չես տեսներ նաեւ շատ իշխանաւորաց առատաձեռնութիւնը յօգուտ ազգին, խոնարհամբարութիւնը եւ հեղութիւնը: Աչքդ բացուեր է քանի մը եռանդուն՝ բայց խամ երիտասարդաց կրակոտ շարժմունքներն ու իբր թէ ազգասիրական մեծաբանութիւնները տեսնելու. շատ աղէկ. բայց ինչո՞ւ չես տեսներ նաեւ այն չափազանց եւ անխոհեմ եւ ռանգին վնասակար հետեւանքները . . .

Ապա ուրեմն «Հիմա մեր ազգին աչքը

բացուած է» ըսողները պէտք է լաւ գիտնան թէ ինչ է իրենց բաժը. այսինքն որչափ բացուեր է ազգին աչքը, եւ ինչ բաներ տեսնելու բացուած է. անո՞վ միայն կրնան ազատ մնալ մեծ խաբէութենէ, եւ ազգն ալ ազատ թողուլ վնասակար ինքնահաւանութենէ:

Գիտեմք որ կան մեր մէջը այնպիսի մարդիկ ալ որ ազգը կուրուցեան եւ տգիտութեան մէջ կուզեն պահել. կուզեն դպրատունները խափանել կամ խանգարել. կշանան օրագիրները արգիլել կամ կաշկանդել. կուզեն ամէն տեսակ ազգային յառաջադիմութիւնը դատել ու դատապարտել իբրեւ ազգավնաս եւ ազգակորոյս ձեռնարկութիւն: Ահա այնպիսիներուն ալ աչքը բացուեր է հիմա, բայց ինչ բան տեսնելու, եթէ ոչ իրենց չար անձնասիրութիւնը, անարգ շահասիրութիւնն ու յիմարական փառամոլութիւնը: Եւ որովհետեւ այս պակասութիւնները այժմ ուրիշ ատեններէն աւելի ամէն մարդու աչքին կզարնեն, պէտք է ամէն մարդ աշխատի որ ասոնք ալ քիչնան մեր մէջէն: Այս աշխատութիւնն ալ շատ կթեթեւնայ՝ եթէ ամէն մարդ իւր ձեռքէն եկածն ընէ յօգուտ ազգին, եւ գոհ չլինի միայն «Ազգին աչքը բացուեր է» ըսելով:

Վերջապէս «Հիմա մեր ազգին աչքը բացուած է» խօսքը՝ շատ մխիթարական եւ ուրախական պէտք է համարիմք այն ատեն՝ երբ որ լաւ հասկընամք անոր զօրութիւնը, եւ պայծառ տեսնեմք թէ որչափ է բացուեր ազգին աչքը, ինչեր կտեսնէ եւ ինչ կերպով կտեսնէ:

